

ČEMU I KAKO KULTUROLOGIJA? (ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA KULTURE U OKVIRU SAVREMENIH DRUŠTVENIH NAUKA)¹

Sažetak: Pored već postojećih nauka koje se bave eksplikacijom kulture, pitanje čemu i kako kulturologija dobija svoju smisaonu adekvatnost u pokušaju ukazivanja na neke osnovne segmente predmetne i teorijsko-metodološke zasnovanosti i utemeljenosti značaja kulturologije kao naučne i akademske discipline. Najpre, pruža se uvid u razvoj pojma kulture i njegova raznovrsna i brojna značenja u diskursu savremenih humanističkih nauka. Ukazuje se na pomeranje tumačenja kulture od elitističkog značenja na iskustvo svakodnevnog života. Izdvajaju se i kritički promišljaju dva osnovna pristupa u pokušaju naučnog utemeljenja i zasnivanja kulturologije kao nauke: kulturalistički (L. Vajt) i integrativni (E. V. Sokolov). Naglašava se značaj prepoznavanja kulture u analizi savremenog društva i uvažavanja potrebe akademskog izučavanja sveukupnosti kulturnih manifestacija u okviru interdisciplinarnog i kritičkog duha kulturologije.

Cljučne reči: kultura, savremeno društvo, kulturologija, društvene nauke.

Uvod

Što se neki pojam češće sreće i upotrebljava u svakodnevnom govoru, to su, po pravilu, naučni pokušaji njegovog semantičkog određenja i disciplinarnog objašnjenja sve kompleksniji. Ovakav stav se može ilustrovati na primeru pojma Kultura, čija se značenja aktiviraju u skladu sa konkretnim upotrebama u najraznovrsnijim životnim situacijama, ličnim i društvenim kontekstima. Pojam kultura je, nesumnjivo, dovoljno kompleksan i višeznačan da ga je teško i nemoguće svesti isključivo na pojedinačne pojave, procese ili aktere bogate kulturne stvarnosti. Njegov značaj sagledan je u činjenici da svaki društveni čin, proces, akcija ili interakcija, svaki proizvod ljudskog delanja, duhovnog oblikovanja ili institucionalnog ustrojstva jeste sadržaj, uslov i posledica kulture kao esencijalnog društvenog fenomena.

¹ Rad se objavljuje u okviru i u vezi sa ostvarivanjem ciljeva makroprojekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), u realizaciji Centra za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj RS.

Budući smeštena u interakciji između onoga kako je opažamo, tumačimo i profiliramo, kultura je u teoriji bila vrlo difuzno definisana. Radi se o terminu koji je širio i menjao svoja značenja onako kako su naučnici opredeljeni ka njegovom istraživanju širili svoja interesovanja. Otuda proističe potreba za izvesnom epistemološkom obazrivošću u pokušaju određenja pojma kulture, imajući u vidu njegove brojne i raznovrsne definicije i time uslovljenu svojevrsnu disciplinarnu konfuziju. Teoretičari različitih naučnih usmerenja često vrlo raznoliko promišljaju i tematski prilaze fenomenu kulture, što je uslovljelo nastanak velikog broja različitih, posebnih društvenih nauka opredeljenih ka njegovom istraživanju. Među naukama koje se bave proučavanjima kulturne problematike treba, pre svega, spomenuti filozofiju i istoriju kulture, etnografiju i etnologiju, socijalnu i kulturnu antropologiju, psihologiju i sociologiju kulture. Sve ove i druge nauke nastoje da se upuste u eksplikaciju pojma kulture, što je sa aspekta različitosti njihovih predmetnih određenja, teorijskih i metodoloških usmerenja, razumljivo. Činjenica je, međutim, da su sve ove nauke vrlo bliske, upućene jedna na drugu, da se njihovi predmeti često prepliću, što u objašnjenju izvesnih pojava dovodi do potpunog utapanja jedne nauke u druge društvene discipline ili do njihovog uslovnog razgraničavanja. Imajući u vidu da je sagledavanje sadržaja kulture najadekvatnije samo u njegovoj sveobuhvatnosti, mnoge posebne društvene nauke, baveći se ovim fenomenom, uglavnom ne uspevaju da teorijski i empirijski obuhvate svu njegovu širinu i obim.

Pored već postojećih nauka koje se bave eksplikacijom kulture, pitanje čemu i kako kulturologija dobija svoju smislaonu adekvatnost u pokušaju ukazivanja na neke osnovne segmente predmetne i teorijsko-metodološke zasnovanosti i utemeljenosti kulturologije kao naučne i akademske discipline. Ovaj rad je usmeren nastojanjem da podstakne razmišljanje o segmentima kojima se opravdava zasnivanje kulturologije kao nove, samostalne naučne discipline koja kulturu izdvaja kao svoj predmet, da promisli treba li ona, pri tome, da predstavlja jedan integrativni koncept već postojećih nauka koje se bave kulturom, ili bi svoje postojanje trebalo da utemelji na potpuno osobenom pristupu kulturi, da ukaže na potrebu njenog značajnijeg akademskog izučavanja.

1. Neki od brojnih pristupa kulturi u diskursu društvenih nauka

Uporedo i pod uticajem promene ontologije društvenog života, kultura je postala značajan istraživački fenomen u okviru savremenih društveno-humanističkih disciplina. Nekada iz epistemološkog prikrajka, u pogledu istraživačkih interesovanja i profesionalnih ambicija prilično zapostavljana, kultura danas zadobija značajno mesto u analizi savremenih društvenih promena, procesa i aktera. Pomeranje koncepta tumačenja kulture od elitističkog značenja na iskustvo svakodnevnog života, doprinelo je, manje ili više, uspešnom prevladavanju njenih semantičkih redukovanja. Kako u literaturi, tako i u svakodnevnom poimanju,

kultura je suštinski i konceptualno nedopustivo bila svođena uglavnom na sferu umetnosti i obrazovanja, u smislu u kojem je Rejmond Vilijams, na primer, definisao kulturu kao „praksu i dela intelektualnih i posebno umetničkih aktivnosti“ (Williams 1983: 90). Uobičajena upotreba ovog pojma u svakodnevnom govoru mogla bi da navede na neoprezno zaključivanje o tome da se kultura svodi isključivo na aktivnosti prikupljanja i čuvanja kulturnih proizvoda, ili pak o tome da se kultura izjednačava sa radom propagande, obrazovanja i popularizacije. Jasno je, takođe, da se kultura kao fenomen ne može svesti ni na skup pojedinačnih navika i veština, kojima bi se neko ko je “kulturan” odredio kao obrazovan, načitan, ljubazan, uljudan, kao neko uglađenih manira i odnegovanog visokog estetskog ukusa, potreba i navika. To zato što se u teoriji jasno prepoznaju različiti nivoi ili segmenti kulture koji uključuju i ono što je nekulturno, antikulturno, pseudokulturno i sl. Činjenica je da ograničavanje opsega kulture samo na duhovnu sferu, na stvaranje i prisvajanje sadržaja i produkata visoke, elitne kulture, doprinosi sužavanju njenog značenja, koje obuhvata i obrasce mišljenja, delovanja, ponašanja i verovanja, institucije, vrednosti, običaje, simbole, nauku, zapravo sve ono što čini i oblikuje svakodnevni život pojedinaca i društvenih grupa. Tomas S. Eliot (Eliot, 1995) je pod kulturom podrazumevao upravo životne forme određenog naroda u određenom životnom prostoru, dok je Edgar Moren jasno bio protiv odvajanja kulture od egzistencijalnih kodova i istinskog života, smatrajući takav čin ontološkom greškom. Moren je ukazivao na to da:

“Kultura, čak i uska i ograničena, obuhvata svojim posebnim poljem deo odnosa čovek-društvo-svet. Ono što razlikuje jedan pojam kulture od drugog je širina sistema, opseg znanja, polja egzistencijalnog iskustva, normi i modela koje antropološki, ili etnografski ili sociološki ili kulturološki pogled u njoj izdvaja.” (Moren, 1979: 91).

U nastojanju da se promisli upitanost čemu i kako kulturologija kao posebna naučno-akademska disciplina, valja se kratko osvrnuti na osobenosti različitih naučnih pristupa fenomenu kulture. Naučna promišljanja kulture započinju u okviru filozofije kulture, koja je postavila temelje gotovo svim kasnijim teorijama i naukama o kulturi.

“Sofisti su započeli obradu antropološke problematike u filozofiji – problem čoveka, njegove društvenosti, pravednosti, moralnosti, dobrote, obrazovanja, jezika – a ako humanitas shvatimo kao kulturu, onda možemo zaključiti da su sofisti bili i prvi kulturolozi u istoriji. Ideja o kulturi je, dakle, bila začeta u filozofiji kulture koja ispituje smisao i suštinu ljudske kulture uopšte.” (Božilović, 1998: 129).

Određene filozofske pretpostavke koriste se u okviru istorije kulture kao osnov za razna parcijalna istraživanja kultura ili određenih elemenata kulturnog stvaralaštva pojedinih vremenskih epoha. Ispitujući hronološki i evolucionu tok pojedinih kultura ili kulturnih elemenata, istorija kulture je važna za shvatanje i objašnjenje savremenih kulturnih zbivanja, s obzirom na važnost tradicionalnih i nasleđenih elemenata u svakoj kulturi. (Kale, 1977; Tojnbi, 1970). Kao dve vrlo bliske nauke, etnografija i etnologija na osoben način daju doprinos naučnom sagledavanju kul-

ture. Etnografija je opisnog karaktera i bavi se prikupljanjem i sređivanjem građe o pojedinim narodima i kulturama, dok etnologija dolazi do određenog stupnja uopštavanja, zasnovanog prvenstveno na upoređivanju elemenata kulture u pojedinim etničkim zajednicama. S druge strane, antropolozi nastoje uvek da odu iza opisa kulturnog života određenog naroda ili plemena, postavljajući sebi zahtev da daju odgovore na pitanja o univerzalijama kulture i ljudske prirode. Pri tome, socijalna (britanska) antropologija kulturu ispituje kao proizvod društva, a kulturna (američka) antropologija kulturu posmatra u psihološkoj ravni. Dakle, predmeti ovih nauka su isti ali su im pristupi različiti, jer jedna daje primat društvu a druga kulturi. (Pešić-Golubović, 1967). Psihološki aspekti u proučavanju kulture, takođe, daju svoj doprinos celovitijem pristupu ovom fenomenu, fokusirajući svoju pažnju pre svega na međusobne odnose i uticaje kulture i ličnosti (pojedince). Pri tome se naglašava vrlo aktivna i obostrana priroda tih uticaja, pošto se pojedinac shvata i kao stvaralac i kao tvorevina kulture. Sve pomenute nauke, kao i neke druge, svojim saznanjima i rezultatima svojih istraživanja izvršile su značajan uticaj na konstituisanje sociologije kulture. Kao posebna sociologija, ona nastoji da pronikne u društvenu prirodu kulture, proučavajući uzajamne veze društva i kulture u dvojakom smislu – statičkom i dinamičkom, pri čemu utvrđuje i stepen relativne samostalnosti kulture, kao i mnogobrojne elemente društvenog determinizma koji deluju u sferi kulture. Ona se, takođe, diferencira prema pojedinim granama umetnosti na sociologiju književnosti, filma, muzike, likovnih umetnosti, čime daje nesumnjivi doprinos istraživanju posebnih aspekata kulture.

Među brojnim pristupima kulturi, u literaturi se mogu naći i oni koji se mogu označiti kao ekstremni. Kulturalistički pristup je krajnje gledište koje kulturu posmatra kao zatvoren sistem koji je nezavisan od čoveka i društva, tj. kao samodeterminirajuću sferu. Prema ovom stanovištu, kultura nije determinisana ni prirodnim, ni biološkim, ni psihološkim, pa ni društvenim činiocima, već samo unutar-kulturnim. Tragove kulturalističkog shvatanja možemo naći još u filozofiji kulture, u idealističkoj filozofiji, ali se za glavnog zastupnika kulturalističkog pravca uzima poznati američki antropolog Lesli Vajt. Postoje, takođe, i umerenije varijante kulturalističkog shvatanja, koje zastupaju Alfred Kreber i Karl Majnhajm, koji su svojim idejama naginjali ka osamostaljivanju kulture kao predmeta posebne nauke. Na osnovu uvida u osnovne ideje pojedinih kulturalističkih teoretičara, koji idu toliko daleko da odbijaju pomoć antropologije, psihologije i sociologije u proučavanju fenomena kulture, možemo zaključiti da je, kao teorijski pravac, kulturalizam odigrao značajnu ulogu u osmišljavanju kulturologije kao posebne, samostalne nauke o kulturi.

2. Problem zasnivanja kulturologije

Svojevrсна semantička konfuzija koja prati određenje pojma kultura u nauci, prisutna je i u definisanju kulturologije kao nauke. U naučnoj literaturi se može naći na različita shvatanja termina kulturologija. Ona se kreću od potpunog prihvatanja i podržavanja takvog koncepta kulturologije koji naglašava potpunu autonomnost

kulture, ustanovljavajući potrebu za specifičnim načinima analize kulturnih pojava (Vajt: 1970), preko mišljenja pojedinih američkih sociologa, poput Rida Bena, kod kojih smisao "kulturologije" nije potpuno jasan, jer se prepliće ili čak izjednačava sa srodnim naukama koje se bave kulturom (Bain: 1929). Zatim, ima stavova koji podržavaju zasnivanje kulturologije kao nauke koja bi sintetizovala celokupna dosadašnja saznanja i rezultate postojećih nauka o kulturi (Sokolov: 2001), pa sve do apsolutnog neslaganja pojedinih antropologa ili ustajanja protiv kulturologije u smislu poricanja misaonog i teorijskog pokušaja izdvajanja kulture kao nečeg *sui generis*, budući da je teško razumeti bilo koju kulturnu odliku kada se ona izdvoji iz opšteg sklopa (Benedikt: 1976). Pojam *nauke o kulturi* je stariji pojam, koji pojedini teoretičari koriste kao analogan terminu kulturologija, poput hrvatskog sociologa Eduarda Kalea. Ovaj autor polazi od stava da je kao egzaktna nauka, nauka sa određenim predmetom i sa odgovarajućim pojmovnim i metodološkim instrumentarijem, ona počela da se utemeljuje i razvija upravo sa Tajlorovim pokušajem naučnog određivanja pojma kultura. Pogledamo li, takođe, enciklopedijske odrednice kulturologije, jasno ćemo zaključiti da nisu ništa manje raznolike i neusaglašene.

Trebalo bi, najpre, promisliti razloge opravdanosti postojanja kulturologije, kao uostalom i bilo koje druge nauke o kulturi u sistemu savremenih društveno-humanističkih disciplina. Značaj sveobuhvatnog sagledavanja geneze fenomena kulture, kao i fundamentalna važnost pozicije i nadležnosti kulture u okviru savremenog društvenog razvoja, nesumnjivo profilišu kulturu kao naučno značajan pojam. Prošireni koncept tumačenja kulture kao načina života, kao integralne životne prakse, aktuelno shvatanje kulture kao jednog od četiri najbitnija segmenta održivog razvoja savremenog društva, označio je bitan pomak ne samo u teorijskim koncepcijama, već i u mnogobrojnim empirijskim istraživanjima ovog fenomena. Kultura zadobija značajno mesto u oblikovanju krucijalnih odrednica društvene realnosti, u kreiranju i artikulisanju osnovnih vrednosnih i razvojnih opredeljenja. Istraživačka pažnja usmerena na fenomen kulture ne ograničava se samo na tradicionalne oblike umetnosti (pozorište, likovno stvaralaštvo, muzika, arhitektura, fotografija, film), već je sve više usmerena na novije estetske oblike nastale u sferi medija i digitalne realnosti, na aspekte novih teorija, institucija kulture i kulture svakodnevice. Kultura danas podstiče društvene transformacije, ali i sama povratno biva njima transformisana. Navedeno daje osnov za uvažavanje predloga Alena Turena, sugerisanog naslovom njegovog dela *Nova paradigma*, da moderna sociologija treba da pređe sa socijalne na „kulturnu paradigmu“, da bi se razumeo karakter nove društvene prakse i individualnih i grupnih aktera u modernom dobu (Turen, 2011). Činjenica je, dakle, da se dinamičnost promena u savremenom svetu i fluidnost modernog društva ne zaustavljaju ni pred naukom. Štaviše, oni uslovljavaju preusmeravanje i proširivanje horizonta naučnog razmatranja fenomena kulture, time i potrebu za svojevrsnim teorijsko-analitičkim, paradigmatskim inoviranjem, ne bi li se savremeno društvo što bolje razumelo i objasnilo u svakodnevnom i naučnom diskursu u kome ideja o kulturi igra sve značajniju ulogu.

Razmatranja o načinu zasnivanja kulturologije kao naučne discipline nešto su složenija i mogu se grupisati u dva osnovna pristupa:

a) kulturologija kao samostalna nauka o kulturi, kao entitetu sui generis (Vajtova koncepcija kulturologije);

b) kulturologija kao mogući integrativni koncept postojećih nauka koje se bave problemima kulture (koncepcija E. V. Sokolova).

U nastojanju da kulturu izdvoji kao predmet jedne samostalne naučne discipline, gotovo sasvim napuštajući antropološko stanovište, američki antropolog Lesli Vajt 1939. godine prvi put upotrebljava pojam *kulturologija*, iako su pre Vajta ovaj pojam upotrebili naučnici Edvard Tajlor 1871. i Vilhelm Ostvald 1915. godine (prema: Todorović, 1981: 33). Osnovno načelo njegovog pristupa je da se kultura mora objasniti terminima kulture, što samo po sebi pretpostavlja da je kultura nadindividualna i nadsocijalna tvorevina. Na osnovu pretpostavke da je ljudsko ponašanje funkcija kulture, a ne biološkog organizma poput ponašanja životinja, Vajt izvodi zaključak o kulturi kao opštedeterminirajućem faktoru ljudskog i društvenog života. U svojoj knjizi *Nauka o kulturi*, Vajt napominje:

“Kulturolog objašnjava ponašanje ljudskog organizma spoljašnjim, vantelesnim, kulturnim elementima koji, delujući kao podsticaji, treba da izazovu odgovor i daju mu oblik i sadržaj. I kulturolog takođe zna da se kulturni proces može objasniti sam sobom; ljudski organizam, kolektivno i individualno, irelevantan je – ne za sam kulturni proces, već za *objašnjenje* kulturnog procesa.” (Vajt, 1970: 365)

Pribegavajući smelo kritici sociološkog, psihološkog i antropološkog pristupa kulturi, Vajt zapravo pokušava da pronađe utemeljenje i svojevrсно opravdanje za zasnivanje kulturologije. Smatrajući da se kultura ne može objasniti činocima koji nisu kulturne prirode, on je insistirao na stvaranju posebne nauke o kulturi, pri čemu je isticao da takva nauka neće uzeti za svoj predmet proučavanja ni ljudsko ponašanje, ni društveni proces ili interakciju, već posebnu klasu pojava koju čine kulturna obeležja. Vajtovo kulturološko objašnjenje kulture iz “same sebe”, čoveka predstavlja samo kao biološki organizam, koji, doduše, omogućuje postojanje kulturnih procesa, ali se u analizi i objašnjenju specifičnosti prirode kulture u potpunosti zapostavlja. Nužnost zasnivanja kulturologije kao posebne nauke Vajt temelji se na sledećim shvatanjima: da su kulturne pojave posebne i specifične; da kulturni elementi deluju i odnose se prema drugim elementima u skladu sa sopstvenim principima; da se kultura kao takva može objasniti jedino “sama sobom”; da se ona mora proučavati izvan socijalnih interakcija i nezavisno od individualno-psiholoških reakcija. Na taj način se analiza odnosa na relaciji čovek, društvo, kultura utemeljuje vrlo jednostrano, uprošćeno, jer se tumači samo u okvirima pravolonijskog, determinacijskog delovanja kulture na čoveka i društvo.

Postavlja se, međutim, pitanje: da li to znači da bi kulturologija, shvaćena na ovaj način, svojim zasnivanjem dovela u sumnju, ili čak u potpunosti osporila, naučne teorije i rezultate postojećih nauka koje se bave fenomenom kulture? Iako Vajt smatra da psihološka i sociološka analiza mogu teći paralelno sa kulturološkom, takva mogućnost ipak postoji, budući da bi predmet ovako zamišljene

kulturologije bio, između ostalog, objašnjenje svih izvankulturnih pojava samom kulturom, što je suprotno svim drugim pristupima kulturi. Na pitanje kakav bi praktični značaj imala takva nauka, Vajt navodi da bi kulturologija poslužila čoveku ne da bi uspeo da kontroliše tok kulturnog razvitka, već isključivo kao sredstvo za bolje prilagođavanje individua svojoj okolini. Ono se odvija simboličkim sredstvima, pomoću "uviđanja" i razumevanja čovekove okoline. (Vajt, 1970: 357, 363). Osim ukazivanja na to da je potrebno jedan element kulture ispitivati u vezi sa drugim elementom iz koga je nastao, uz upotrebu istih metoda tumačenja kao i fizičar, u metodološkom pogledu, pak, Vajt je ostao nedorečen u vezi načina istraživanja i empirijske operacionalizacije tako shvaćene kulturne stvarnosti.

Uprkos svojoj ekstremnoj usmerenosti, Vajtova koncepcija kulturologije nije beznačajna u nauci. Štaviše, ovakvo stanovište je privuklo pažnju mnogih naučnika i izazvalo brojne polemike, koje su uglavnom bile usmerene na kritiku Vajtove "determinističke teorije kulture". Njegovi pozitivni doprinosi zasnivanju kulturologije ogledaju se u tome što je izdvajajući kulturu ukazao na njenu specifičnost, što je naglasio njen značaj i time preporučio ozbiljnoj naučnoj pažnji kulturu, kao fenomen koji zaslužuje detaljniju analizu i eksplikaciju. To se može shvatiti kao pokušaj traženja adekvatnijih metoda za istraživanje kulture i kao nastojanje da se pokrenu značajna pitanja o njenoj ulozi i mestu u ljudskom društvu. Međutim, uzimajući u obzir ovakve naučne podsticaje, kao i moguća rešenja koja nudi Lesli Vajt, možemo se složiti sa Alfredom Kreberom koji, kao umereniji kulturalista, ipak govoreći o Vajtovoj koncepciji kulturologije bio sklon proceni da je ovo jedno ekstremno tumačenje i shvatanje, koje takvu nauku može da navede na teorijsku i metodološku stranputicu. Vajt je kulturu suprotstavio društvu i čoveku, štaviše, on je vrlo smelo isticao da je najrealističnije i naučno najadekvatnije objašnjenje kulture ono koje polazi sa stanovišta kao da ljudska bića nisu egzistirala. (Vajt, 1970: 141). Ovakav uski i jednostrani misaoni koncept Lesli Vajta u vezi sa zasnivanjem kulturologije, opravdano izlagan mnogim naučnim kritikama, danas je uslovio odsustvo epistemološke kompetentnosti i naučne održivosti ove koncepcije u kontesktu razvoja kulturologije kao posebne, samostalne nauke o kulturi.

Drugi pristup kulturologiji, kao mogućem inegrativnom konceptu postojećih nauka koje se bave problemima kulture, zasniva se na drugačijem shvatanju. Činjenica je da kultura, bez obzira što je realnost specifične vrste, ipak ne predstavlja predmet istraživanja samo jedne nauke. Zato postoje i takva mišljenja po kojima je potrebno stvoriti jednu jedinstvenu nauku o kulturi, koja bi sintetizovala različite metode, strategije, istraživanja ili prikupljanja činjenica i saznanja koja se odnose na kulturu. Pri tome se dopušta da tako zasnovana nauka pronađe i neki naročiti sloj društvenih pojava, koji pokriva i sve oblasti kulture, a koji nije bio uopšte, ili bar ne adekvatno, ispitivan poput sloja simbola, jezika "jezičkog sistema" koji je prisutan u naukama, u umetnosti, kao i u kodeksima prava i morala. (Sokolov, 2001: 7). Ovakvo mišljenje, između ostalih, možemo naći u knjizi *Kulturologija - ogledi iz teorija o kulturi*, ruskog sociologa E. V. Sokolova. Ponekad nedosledan i protivrečan u nekim svojim izjavama, čini se da u korišćenju termina kulturologija

postoji izvesna nejasnoća. Na jednoj strani Sokolov govori o kulturologiji kao postojećoj nauci, određujući njen praktični značaj i njen predmet, a na drugoj strani kaže da pojedinačna mišljenja, istraživanja i pristupi kulturi još uvek ne čine tkivo jedne celovite nauke. Sokolov pribegava integrativnom tumačenju kulturologije, što se može videti na osnovu njegove odredbe osnovnih problema kojima se ova nauka bavi, te u knjizi primećuje sledeće:

“Savremena nauka se najintenzivnije razvija na dodirnim tačkama naučnih disciplina. Ona postavlja problem za čije su rešavanje potrebni podaci iz raznih nauka (...) Rasprostranjenost pojma kulturologija svedoči o potrebi da se u jedan sistem pojma kulturologije uključi ogromna količina fakata, koji su se nagomilavali u društvenim i humanističkim naukama.” (Sokolov: 2001: 35, 10).

Ono što nas, dakle, upućuje na shvatanje kulturologije kao jednog integrativnog koncepta, koje je prisutno kod Sokolova, jeste njegovo određenje osnovnih problema kojima se ova nauka bavi. Među najvažnijim problemima kulturologije Sokolov, najpre, izdvaja pitanje načina na koji dolazi do prelaza od “predkulturnog” na kulturno, civilizovano stanje, čime utemeljuje, između ostalih, antropološki pristup u objašnjenju ovog fenomena. Zatim, kakvo je jezgro kulture, i na čemu se ona bazira, da li na materijalnoj proizvodnji, na instiktima, religiji, razumu, ili još na nečemu? Pomenuti autor naglašava da bi predmetno interesovanje kulturologije kao nauke trebalo da bude zaokupljeno i pitanjima koja zahvataju sociološku dimenziju problema, a koja se odnose i na to kako i zašto dolazi do promena u kulturi, i kako različite kulture utiču jedna na drugu, da li je mnoštvo kultura korisno ili štetno za društvo i čovečanstvo uopšte. Takođe, preporučuje analizu specifičnih istorijskih i društvenih uslova koji su uticali na to da neke kulture nastaju, razvijaju se, obogaćuju, dok druge slabe, propadaju, nestaju. Psihološki pristup u okviru ovog koncepta kulturologije jasno se nudi u predlogu Sokolova da ova nauka treba da odgovori i na pitanje koje se odnosi na suštinsku važnost kulture za samog čoveka. Da li je ona (kultura) odgovor na čovekove potrebe, sredstvo za njegovu odbranu ili ambijent komfora? Šta je pojedinac u kulturi i šta je kultura za pojedinca, upitanost je koja zahteva, po mišljenju Sokolova, detaljnije razmatranje u okviru kulturologije. Konačno, kao specifičan i ništa manje značajan problem kulturologije određuje se proces smislenosti i simbola u kulturi, nastanak novih ideja u procesu dijaloga među pojedinim ličnostima, idejnim grupama, filozofskim pravcima i drugo.

Sva ova navedena pitanja razmatrale su u većoj ili manjoj meri različite nauke, ali ona nisu bila predmet jedne jedinstvene naučne discipline, smatra Sokolov. Nabrojana pitanja, za koja su se odavno interesovali naučnici, nikako ne iscrpljuju problematiku kulturologije. Sokolov ističe da bi značaj ovakve nauke mogao da bude, između ostalog, doprinos rešavanju niza zaoštrnih ličnih i socijalno- -praktičnih problema čovečanstva, kao i pomoć u osmišljavanju kulturne politike uopšte. Osnovni zadatak na kome se zasniva formiranje ovako shvaćene kulturologije jeste proučavanje suštine i funkcija kulture, kao i razrada principa upravljanja kulturnim razvojem.

Činjenica je, dakle, da navedeni drugi pristup kulturologiji, za razliku od pristupa Lesli Vajta, podrazumeva da je moguće napraviti novu široku sintezu sociologije, filozofije, istorije, antropologije i psihologije, odnosno svih postojećih nauka o kulturi, jer se čini da je među njima nemoguće povući oštre granice. Tako zamišljena kulturologija bila bi, zapravo, neka "hibridna" nauka, koja bi izvršila sistematizaciju veoma obimnog materijala vezanog za istraživanje kulture u obliku neke mozaične teorije. Američki kulturolog ruskog porekla, Mihail Naumovič Epstajn, blizak interdisciplinarnom pristupu društvenim naukama, smatra da predmet kulturologije prevazilazi granice svih pojedinačnih oblasti društveno-humanističkih nauka, nudeći integrativno poznavanje raznih delova kulture. Pomenuti autor smatra da društvo ima potrebu za kulturologijom kako bi efikasno koncentrisalo u sebi istinsku ukupnost ljudskih kapaciteta. I po istom principu, kulturologija ne treba samo da bude neophodan deo svesti pojedinca, već bi trebalo da predstavlja celinu ove svesti, jer integriše sve aspekte života i kulturnog angažmana. Kulturologija je tako pozvana da ostvari ideal kulturne celovitosti, smatra on, jer je usmerena na otkrivanje veza i odnosa nepoznatih posebnim, odvojenim disciplinama koje se bave istraživanjem različitih segmenata kulture. (Epstein, 1995: 280-306).

Specifičnost predmeta kulturologije, sagledan u složenosti samog fenomena kulture, doprineo je neformalnoj podeli opštih oblasti njenih studija, između ostalih, na: *tradicionalne* (segmenti proučavanja koji obuhvataju mitologiju, magiju, religiju, folklor, običaje, tradiciju, narodno književno stvaralaštvo i sl.); *socioantropološke* (kompleks vrednosti, pravila, normi i simbola, kulturnih dobara i institucija, procesi komunikacije i socijalizacije, rasne i nacionalne specifičnosti kultura i sl.); *psihološke* (kulturne vrednosti, stavovi, ponašanja, osobenosti mentaliteta i karakterologije pripadnika različitih kultura i dr.) i *primenjene* oblasti studija kulturologije (koje se odnose na usmeravanje kulturnog razvoja, na svojevršno regulisanje kulture, posebno u oblasti religije, umetnosti, obrazovanja, politike i sl.). Istraživanja u okviru kulturologije zasnovana su na brojnim integrativnim pristupima, konceptualno strukturisanim, manje ili više, na osnovu kritičkog uvida u postojeće zalihe naučnog znanja. To, naravno, ne znači da se kulturologija zaustavlja na selektivnom odabiru već postojećih saznanja kulturne stvarnosti, čime bi dovela u pitanje opravdanost sopstvenog postojanja. Ona nastoji da uoči, razume i objasni izmenjen semantički i pragmatični položaj kulture u savremenom društvu, uvođenjem teorijskih i metodoloških inovativnosti, transpozicijom vrednosti ideja i paradigmi koje su bile ranije dominantne u proučavanju bogate i nadasve kompleksne kulturne stvarnosti. Pokušaju da se u okviru kulturologije pristupi i mišljenja različitih teoretičara i istraživača kulture povežu i međusobno dopune u cilju svestranijeg, obuhvatnijeg, analitičkog i interpretativnog sagledavanja kulture, otvara, međutim, nekoliko problema: jasnog predmetnog određenja ove discipline, njenog teorijskog i empirijskog potencijala, logički usklađenog i metodološki utemeljenog kritičkog koncepta. Pitanje koje se na osnovu ovakvih konstatacija neminovno nameće tiče se i dinamike kojom će takva nauka sticati svoju sintetičku zrelost i interdisciplinarnost u okviru kritičkog duha i prakse savremene akademske javnosti.

Zaključak

Neosporno je da kultura dobija sve veći značaj u savremenom društvu, koje, oblikovano procesima modernizacije, globalizacije i inegracije, kulturu sve više uvodi u etar personalnih i društvenih dešavanja. Tim pre, nameće se potreba za detaljnijom analizom i adekvatnim naučnim sagledavanjem ovog fenomena. Predmetna usmerenost mnogih nauka koje se bave istraživanjem kulture ukazuje na mogućnost različitog pristupa ovom fenomenu. Time je otvorena mogućnost naučnog sučeljavanja i poređenja među pojedinačnim pristupima, kao i među konkretnim stavovima i ocenama pojedinih teoretičara kulture. Međutim, da bi se naučno adekvatno razmatrali problemi kulture, neophodno je shvatiti njenu kompleksnost i osobenost. Ne možemo posmatrati delatnost čoveka i kulturu u vakuumu, van društveno-istorijskog konteksta u kome se one ostvaruju. Kultura definitivno nije zatvoren i izolovan sistem pojava, i ne može joj se sa tog stano- višta prilaziti, što Vajtovo zasnivanje kulturologije čini neprihvatljivim, ili bar ne u potpunosti prihvatljivim. Jer ako kulturne tvorevine odvojimo od ljudi, kao krea- tora i kreacija kulture, gubimo iz vida antropološki, pa i psihološki smisao kulture. Ako je odvojimo od socijalnih formi i institucija, od društva u kome ona nastaje i postoji, gubimo iz vida sociološki smisao kulture. Takođe, kultura zahteva svoje tumačenje u odgovarajućem društveno-istorijskom i naučno-filozofskom kontek- stu, kao izraz određene epohe i određenog stanja u društvu i nauci. Dakle, kada je reč o istraživanju kulture, raspolaze se zaista raznovrsnim materijalom. To samo upućuje na činjenicu da je neophodna interdisciplinarna saradnja mnogih posebn- nih nauka o kulturi za njeno adekvatno, sveobuhvatno objašnjenje.

Da li to znači da je koncepciju kulturologije u interpretaciji E. V. Sokolova moguće prihvatiti? Da li je moguće sumirati sva dosadašnja saznanja o kulturi, koja su prisutna u brojnim naukama i naučnim radovima? U poređenju sa Vajto- vom, ova koncepcija kulturologije čini se opravdanijom, ali otvara pitanje zajed- ničkih kriterijuma za procenu stepena pouzdanosti i smislenosti različitih teorija o kulturi. Pretpostavka prihvatanja mogućnosti sistematizacije celokupnog do sada stečenog saznanja o kulturi, računa sa tim da će u okviru takve nauke, ipak, posto- jati antropološke, psihološke, sociološke, istorijske ili neke druge orijentacije, koje će na sebi svojstven način objašnjavati fenomen kulture. S obzirom da inegrativni koncept kulturologije ne zahteva izjednačavanje različitih pristupa kulturi, što je teorijski nemoguće, to zapravo znači da bi se različite nauke stavile u službu inter- disciplinarne eksplikacije fenomana kulture.

Stiče se utisak da se u okviru savremenog naučnog i akademskog razvoja nove naučne discipline sve više formiraju oko samih društvenih fenomena (kultu- ra – kulturologija, politika – politikologija, komunikacija - komunikologija, turizam – turizmologija i sl.). U skladu sa tim, naučni status kulturologije se ili uopšte ne dovodi u pitanje, ili se, u manjoj ili većoj meri, smatra spornim, za šta se pronala- ze razlozi i upućuju prigovori na račun njene epistemološke zasnovanosti. Upr- kos brojnim nedoumicama, nesumnjivo je da se radi o disciplini koja se danas u

svojim različito shvaćenim predmetnim odrednicama i metodološkim okvirima izučava na brojnim svetskim univerzitetima, predstavljajući značajan naučni stimulan i produkt interdisciplinarnosti i kritičkog duha akademije. Kulturologija se, kao „objektivirana samosvest kulture“ (Epstajn) u dosadašnjem naučnom razvoju pokazala dostojnom akademskog poštovanja u kontekstu kritičke analize osobnosti kulturne stvarnosti, njenih oblika i procesa. To nas upućuje na značaj prepoznavanja kulture u analizi savremenih društvenih promena, kao i na uvažavanje potrebe akademskog izučavanja sveukupnosti kulturnih manifestacija u okviru interdisciplinarnog diskursa kulturologije. Pitanje povezivanja, usklađivanja i dopunjavanja različitih pristupa u istraživanju kulture i postizanje multidisciplinarnе saradnje u okviru kritičkog duha kulturologije ostaće otvoreno, a njegovo rešavanje će, nesumnjivo, biti izazov i inspiracija budućem naučnom razvoju.

Literatura

- Bain, Read. 1929. Trends in American Sociological Theory. In G. A. Lundberg, et. al. *Trends in American Sociology*. New York: Harper and Brothers, 105 - 111.
- Benedikt, Rut. 1976. *Obrasci kulture*. Beograd: Prosveta.
- Božilović, Nikola. 1998. *Sociologija kulture – prolegomena*. Niš: Narodne novine.
- Eliot, Tomas, S. 1995. *Ka definiciji kulture*. Niš: Prosveta.
- Epstein, Mikhail. 1995. *After the Future: The Paradoxes of Postmodernism and Contemporary Russian Culture*. Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Kale, Eduard. 1977. *Uvod u znanost o kulturi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kroeber, Alfred. 1948. White's Wiew of Culture. *American Anthropologist*, vol. 50, no. 3, 405 - 415.
- Moren, Edar. 1979. *Duh vremena II*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Pešić-Golubović, Zagorka. 1967. *Antropologija kao društvena nauka*, Beograd: Institut društvenih nauka.
- Petrović, Sreten. 2005. *Kulturologija*. Beograd: Čigoja štampa.
- Sokolov, E, V. 2001. *Kulturologija – ogledi iz teorija o kulturi*. Beograd: Prosveta.
- Todorović, Aleksandar. 1981. *Teorije i metode sociologije culture*. Niš: Prosveta.
- Tojnbi, Arnold. 1970. *Istraživanje istorije (I, II)*. Beograd: Prosveta.
- Turen, Alen. 2011. *Nova paradigma – za bolje razumevanje savremenog društva*. Beograd: JP Službenmi glasnik.
- Vajt, Lesli. 1970. *Nauka o kulturi, studija o čoveku i civilizaciji*. Beograd: Kultura.
- White, Leslie. 1959. *Evolution of Culture, The Development of Civilization to the Fall of Rome*. New York: McGraw-Hill Co.
- Williams, Raymond. 1983. *The Sociology of Culture*. Chicago: The University of Chicago Press.

Jelena Petković

WHAT AND HOW CULTUROLOGY? (THE IMPORTANCE OF RESEARCHING CULTURE WITHIN THE CONTEMPORARY SOCIAL SCIENCE)

Summary: In addition to the existing science dealing with the explication of culture, the question of where and how meaningful culturology gets its adequacy in an attempt to point to some basic segments of justification, as well as subject and the theoretical and methodological merits and the merits of culturology as a scientific and academic discipline. First of all, it provides insight into the development of the concept of culture and its varied and numerous meanings in the discourse of contemporary humanities. The attention is focused on motion analysis of the concept of culture of elitist interpretations of meaning to the experience of an everyday life. The paper singled out and critically reflects on two basic approaches in the attempt of establishing the scientific foundation and culturology as a science: the culturalist concept (L. White) and integrative concept (E. V. Sokolov). It stresses the importance of recognition of culture in the analysis of contemporary social change and respects the needs of the academic study of the totality of cultural events as part of an interdisciplinary and critical spirit of culturology.

Key words: culture, contemporary society, culturology, social science.